

ГАЛИЦЬКЕ БОЯРСТВО XII—XIII ст.*

У поданій статті на основі літописних відомостей та висновків попередників історик детально розкриває роль і значення галицького боярства, яке висвітлює крізь призму соціально-політичної організації суспільства. Викладено відносини боярства з громадою і князівською владою в Галичі. Автор висуває власний погляд на галицьке боярство як на винятковий феномен, що не мав собі рівного в інших руських землях в економічному та політичному плані, як на могутній стан, спроможний підкорити собі громаду (віче), князівську владу та самостійно вершити долю землі.

* Прочитано на зборах *Товариства [ім. Шевченка]* 21 I (2/II) 1895 р. Вибрано цю тему почасти з огляду на місцевий інтерес її, почасти — з огляду на те що така цікава тема в історичній літературі досі не була відповідно опрацьована: досі головне місце займав вступ у розвідці: проф. [М. Дашкевича] — Дашкевич Н. Княженіє Даниїла Галицького по рускимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Київъ, 1873. С. 23, і далі, переклад (без нотаток) у Смирнов М., Дашкевич М., Шараневич І. Монографії до історії Галицької Русі. *Руська історична бібліотека* / за ред. О. Барвінського; Тернопіль: З друкарні Іосифа Павловського, 1886. Т. 5. С. 65, і далі, багатий важливими і справедливими увагами; деякі більш або менш важливі уваги про галицьке боярство знаходимо в монографіях [М.] Костомарова — Костомаровъ Н. Черты народной южнорусской истории. *Костомаровъ Н. Историческія монографіи и изслѣдованія*. Санктпетербургъ: Изданіє Д. Е. Кожанчикова, типографія Императорской Академіи Наукъ, 1863. Т. 1. 504 с., переклад в Костомаров М. Исторични монографіи Т. 1. *Руська історична бібліотека* / за ред. О. Барвінського; Тернопіль: З друкарні Іосифа Павловського, 1886. Т. 2. 245 с.; [М.] Смірнова, [І.] Шараневича, [І.] Линниченка (Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной Галицкой (Руси) XIV—XV в. Москва: Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1894. 240 с.). В недалекім часі має в *Записках [Наукове Товариство ім. Шевченка]* з'явитися спеціальна розвідка одного з їх співробітників до цього ж питання.

Правопис тексту оригінальної статті адаптовано до сучасних вимог, термінологію і бібліографію, взяті автором, залишено без змін. Скорочення та коментарі укладача матеріалу розкрито у квадратних дужках.

Ключові слова: *Галич, княжа дружина, аристократія, бояри, князівсько-дружинний устрій, Галичина.*

Слово «боярин» неясне щодо свого початку, принаймні дуже старе і спільне з іншими (південними) слов'янськими мовами. Очевидно, воно в основі своїй означає взагалі найвищу громадську верству, аристократію; тим самим усувається питання, чи від початку воно застосовувалося до земської аристократії, чи до старшої княжої дружини¹: очевидно, якщо перша старша, то й до неї назва ця скоріше вживалась, а пізніше до дружини; принаймні дуже рано воно використовується до «старішої» дружини княжої, так що не всюди можна собі здати справу, про яку аристократію — княжу чи земську — йде річ. Тут відбивається зв'язок, обмін, поспільний перехід тих двох суспільних груп. Дружина княжа складалася з двох елементів: чужинців-вояків, що приводив князь з собою, і заступників громади; хіба тільки в самі початкові часи по підбитих землях земська громада і княжа дружина були відгороджені виразною, глибокою межею. І спеціально — аристократія земська, тубильна [місцева — А. Г.] значною мірою входила в княжу дружину так, що ті дві верстви часами ніби зливалися, одна одну покривали; з того вийшла й така невиразність боярського імення. Явище це легко собі пояснити. З одного боку, князю дуже було корисно притягнути до себе в свою дружину «ліпших людей» громади: вони мали великі засоби, значні двори служби, вплив у громаді, отже, їх підпора значно зміцнювала становище князя в громаді. З другого боку, мати в князеві заporуку було не останньою справою для тих кращих людей, земельних власників, капіталістів.

Взагалі княжий устрій у нас солідаризувався з економічною аристократією, що не тішилася симпатіями ширшої людності і рада була

¹ Див. про це: Грушевский М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Киев: типография Императорскаго Университета Св. Владимира, 1891. С. 351.

мати собі деінде підпору. А до того в княжій службі можна було побільше свого майна і впливу придбати. Княжа служба не була не вигідна, це була справжня годівля (*корм, кормлення*)².

І знову навпаки — прихожі чужинці, доробившись маєтку в тій службі, ставали власниками і переходили в верству земської аристократії.

Навіть у Київщині, на цім великім шляху, де як ніде, невпинний рух стояв серед дружинної верстви через переміну князів з різних княжих домів, що, приходячи зі своїх волостей на київський стіл, приводили з собою й свою дружину, — й тут ми можемо спостерегти присутність у дружині місцевого земського боярства, осілого й більш тривкого. Ми знаходимо й тут дружину, що має маєтності в землі, провадить господарство³, хто б не були вони щодо свого початку — чи бояри земські, що вступали до дружини, чи дружинники, що здобули собі маєтності, а проте з дружини не виступили, — то є фактом, що вони, прив'язані до землі, трималися різних князів, які лише на київський стіл приходять, і тільки з великої біди уступалися з Київщини. В Галичині то мусило бути ще більшою мірою. Тут князі не мінялись так, як у Київщині, цілих сто років одна династія князювала без перерви; тут, очевидно, більш як де княжа дружина могла осістися, закоренитися, більш як де земське боярство могло злитися з княжим чи краще — стати разом і княжим, а одночасно — збитися в тривку і компактну групу, що міцно трималася цього становища в урядовій ієрархії.

І в Київщині ми можемо помітити, як певні роди з діда-батька служать в княжій дружині, ба, навіть більше — ми бачимо певні уряди ніби в дідичному держанні: по батькові на той самий уряд приходять син, а часом і внук (розуміється — з перервами в часі). То раз у раз

² Кілька років в російській літературі велась жвава полеміка про значення слова *кормлення*: деякі хотіли виводити його з *керма, кермувати* = правити, але текст *Ипат [ського] літ [опису]*: «каканы будеть отець твой кормиль и любиль» Літопись по Ипатскому списку. Санктпетербургъ : Изданіе Археографической комиссии, 1871. С. 321, рішуче промовляє за звичайним розумінням цього слова.

³ Літописні тексти вказані у: Грушевский М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. С. 348.

бачимо з найвищим урядом землі — київською тисячею⁴. Очевидно, певна родина, здобувши собі видатне урядове становище, затримувала його й передавала по змозі далі своїм потомкам, і то навіть входило в практику. Можна припустити, що т. зв. московське *местничество*, що мало своїм принципом право дітей на те ієрархічне становище, яке здобув собі батько, ба, взагалі предки, хоч розвинулось і сформувалось остаточно на московським ґрунті, в основі своїй йшло з давнішої, русько-державної організації.

Таке явище давнього нашого життя важко собі витлумачити інакше, як знов-таки тільки тим, що, хоч княжа дружина безпосередньо була зв'язана з князем, від нього мала свій *«корм»*, свої уряди, але при тім старша дружина не була цілковито віддана на ласку й неласку князя: боярин здебільшого мав собі становище в громаді й поза дружиною; князь приходив і відходив, а боярство — візьмемо київське — стояло собі та водило перед у громаді; і князь, коли хотів собі його позискати, скористався з його громадського впливу, з його засобів, мусив давати йому відповідні місця в своїй дружинній ієрархії.

У Галичині, правда, князі, сидючи з покоління в покоління без перешкод, могли би й не потребувати так допомоги дружини, могли би ввійти в безпосередні відносини з громадами, поминувши боярську верству, але цього не зуміли зробити. Боярство й тут стояло між князем та громадою й усю сферу зробило своєю монополією. І то так, що нарешті галицьке боярство поставило було собі метою — правити землею без князя, а в часах боротьби за княжий стіл, коли брали перевагу різні, часом і неприхильні боярству кандидати, боярство в своїх руках держало ціле урядування, і князі неволею мусіли з тим миритися.

Я дозволю собі ще навести одну пізнішу аналогію з устрою земель давнього руського державного права. В деяких землях В[еликого] кн[язівства] Литовського місцеві бояри мали монополію *«держати волості»* своєї землі; в такому держанні поєднувалась експлуатація державних маєтностей з виконанням деяких державних функцій. Давніші ці волості роздавав не в[еликий] князь, а самі собі бояри укладали між собою ті держави; по року держав

⁴ Там само. С. 349. Здогадка про дідичність урядів ширшою мірою була висловлена і навіть побільшена у: Погодин М. Исследования, замечания и лекции о русской истории. Москва: В типографии Л. Степановой. 1856. Т. 7. С. 92 і далі.

кожен, і так ішли вони чергою; сліди такого порядку збереглися і в Київщині на початку XVI ст.⁵ Цей порядок, дуже можливо, є відгомонам князівсько-дружинного періоду⁶; принаймні може він нам пояснити, яким чином галицьке боярство могло часом незалежно від князя навіть держати в своїх руках уряди, а також — в які виразні, часом правні форми могла укладатися монополія такого боярського урядування.

По цих загальних увагах переходжу до більш детального розгляду галицького боярства.

II

Боярством у князівсько-дружиннім устрої звалася старша дружина: втративши бояр, що відступили від нього, князь XII ст. каже на своїх *«дітських»*, себто молодшу дружину: «а се будуть мої бояри» — він

⁵ У грамоті Київській землі 1507 р.: «Волости кievськіє Кіянномъ держати, в иному никому, а городки кievськіє въ нашой воли: Кіянномъ будемъ давати, кому ся будетъ годити»; У грамоті 1529 р.: «а городки и волости кievськіє Кіянномъ будем держати, а никому иному: будемъихъ давати, комуся будете годити» див. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санктпетербургъ : Въ Типографіи II Отдѣленія Собственной В.И.В. Канцелярія, 1848. Т. 2. С. 34, 209. Таким чином, давніше волості (себто неміські округи) не залежали від волі в[еликого]. князя. Знаємо, що бояри кievські держали їх по року — див. витяги з XV—XVI ст. у: Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута. Исторические очерки. Москва: Университетская типография, 1893, С. 242, 246 і XLIII; з них видно, що в к[інці] XV ст. вже в[еликий] князь втрутився в те роздавання волостей; грамота 1507 р., очевидно, підтверджує давніший звичай. Порівн.: Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 2. С. 199: «Што бояре полоцкіи держать волостку Дрисецкую, по годомъ судять и радять». Про це див. Владимирский-Буданов М. Хрестоматия по истории русского права. Киевъ — Санктпетербургъ : Типограф. С.В. Кульженко, 1887. С. 57; Ясинский М. Уставные земскія грамоты Литовско-Русского государства. Киевъ : Въ университетской типографіи, 1889. С. 116—117; Любавский М. Назв. праця. С. 293; останній каже, що бояри держали *«колею»*, але в його ексцерптах про це немає, хоча так мусило бути — виходить із комбінування.

⁶ [М.] В[ладимирский]-Буданов, і за ним [М.] Ясинський ([I[osum] s[it].) бачать тут слід *«давньої Влади»* старшого міста над його землею, і бояр звуть *«земськими боярами старшого міста»*. Такий лад відомий з давніх часів тільки в Новгороді, а в нас скрізь держали міста і волості не земські, а княжі бояри.

робить, іменує їх своїми боярами (Київщини)⁷. Так і в Галичині XII—XIII ст.: боярство — то верства урядова, службова. Ніде ми не знаходимо, щоб боярство виступало як заступництво громади, відокремлене від урядової верстви. Хоч як самостійно воно виступало часом супроти князя, а все воно залишалося княжим. Першим актом князя виступає роздавання волостей «*боярамъ и воєводамъ*»⁸. Очевидно, ми маємо тут перед собою — в цих боярах і воєводах — тих самих «*галицьких мужів*» XII ст. (1153 р.), що казали своєму князю Ярославу: «*како ныбудеть отець твой кормиль и любиль, а хочемъ за отца твоего честь и за твою головы своя сложити*»⁹.

Виступає боярство з різними іменнями — *бояри галицькі, мужі галицькі*, часто — просто *галичани*¹⁰. Ім'я боярина уживання з трохи відмінним значенням: часом воно обіймає цілу масу тієї службової верстви (відрізняючи її від рядової дружини і народних мас), тоді бояр видатніших літописець означає іменем «*бояр великих*»; іноді ж слово «*бояри*» в цім тіснішій значенні уживалося тільки до вищих урядників, більш можних і впливових членів тієї верстви. Верства боярська в першій значенні була велика: літопис оповідає, що Ігоревичі вигубили їх з 500 люду; це число дехто вважав перебільшеним¹¹, але, може, воно й не було таким, а як і перебільшене, то в усякому разі число вбитих було велике. З оповідання видно, що загинуло тут кілька «*великих бояр*», а решта — то було те дрібніше боярство, а такого в цілій Галичині могло бути сотні.

⁷ Літопись. С. 367. Далі цитати на цей літопис зроблено самим означенням сторінок. [Для зручності і стандартизації покликання на літописні згадки, подані у тексті статті М. С. Грушевським в круглих дужках із зазначенням сторінки, подаємо у звичній посторінковій системі покликів — А. Г.].

⁸ Там само. С. 514.

⁹ Там само. С. 321.

¹⁰ Там само. С. 480: «*бояре галицькыи = галичане* (Там само. С. 483—484, 486; «*мужи галицькыи* особливо в *Київському літописі* — напр. Там само. С. 442, 444—445, тут це = «*Галичане*», Там само. С. 384—385, «*бояре = дружина = Галичане*».

¹¹ Костомаров Н. Назв. праця. С. 245; Дашкевич Н. Назв. праця. С. 25. Відкидали цю звістку, вважаючи її за пізнішу дописку, але вона напевно належить основному тексту — див. Грушевський М. Примітки до тексту Галицько-Волинської літописи. Наданне Оришевському Копистері на та Гайсина (додаток: оригінальний текст документа). *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1895. Т. 8 (4). і звідти: його ж. Розвідки й материяли до історії України-Руси. У Львові: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1896. Ч. 1.

Велика просторінь ділила те дрібне боярство від «*великих*» олігархів, такого Доброслава, що хотів «*вокняжитися*» в цілій Галичині, хоч під номінальною владою князя, і тими «*беззаконниками от племени смердьа*», що за надану їм волость в ноги кланялись Доброславу. Градація між боярством відповідала градації урядів і держав, що надавались боярам. З оповідання про кн[язя] Володимира Васильковича і Мстислава Даниловича довідуємось, що князь роздавав боярам не тільки міста, а навіть села¹². Про роздавання боярам сіл для господарської експлуатації (як було пізніше з *королівщинами*) в Галичині, як і взагалі на давній Русі, не знаходимо відомостей; до того про такі села, що належали до князя, були осадами його, тут не може бути мови — такі села Володимир віддав своїй жінці; отже, маємо роздавання боярам сіл в державу на такій же основі, як роздавалися міста — для збирання податків і виконання державних функцій. З такої невеличкої держави міг розпочати собі кар'єру малий галицький боярин. Він міг мати цю державу не тільки від самого князя, а очевидно — і від більшого боярина, що держав цілий більший округ і від себе міг роздавати менші: в згаданім вже оповіданні про Доброслава бачимо, що той від себе роздавав навіть такі більші держави як Коломия; Данило нічого не каже проти самого того роздавання, тільки ставить певні вимагання — давати «*волости*» не чужим боярам, а своїм, галицьким, а деякі — як коломийські сільниці зіставити до безпосереднього княжого розпорядження.

Велика, кажу, просторінь, лежала між таким боярином, що держав з другої руки маленьку «*волость*», або був яким помічником при урядуванні, і таким більшим, «*великим*» боярином, що одержував цілі більші округи з великими містами, як напр[иклад] Судислав від кн[язя] Мстислава здобуває разом з «*честю великою*» княжий стіл — Звенигород; як за часи Данила бачимо в одного ціле Пониззя в руках, у іншого — Перемищину¹³, не кажучи про таку особу як Володислав, що на короткий час засів на княжій столі в самім Галичі.

Верства боярська не замкнулася в окрему касту. З літописів ми бачимо, що приходили туди люди і з нижчих верств. Згадуючи про одного з «*великих*» бояр, галицьких олігархів XIII ст. — Доброслава, літопис зве його «*судьичом*» і «*поповим внуком*», іншим разом, кажучи за двох «*беззаконників*» противної партії, що одержали від боярських олігархів

¹² Лїтопись. С. 592—593.

¹³ Там само. С. 413, 525.

Коломию, літописець пригадує, що були вони з племені «смердья». Але, як справедливо зауважено¹⁴, ці самі докірливі згадки літописця про незначний рід показують, що на рід зауважено, що «худородні» бояри були рідкістю. Вище я згадував, що і в Київщині видатніші роди одержували деякі уряди мов спадщину, — в Галичині боярство мало обставини ще більш відповідні до того, щоб сформуватися в компактну масу, в яку *homo novus* не без клопоту міг протиснутись.

Дорогою до того могли бути служба, урядкування. З вищенаведеної згадки довідуємось, що батько [дід — А. Г.] олігарха був «*pin*», батько — суддя: очевидно, письменний попович зробив собі кар'єру на судових урядах, почавши від ролі якого писаря-дяка, а своєму сину уторив дорогу між саму найвищу аристократію. Такі письменні дяки робили, може, кар'єру й частіше; при нагоді битви під Городком згадує літописець про смерть дяка Василя Молзи¹⁵ — видно, була то особа не остання; дяків у ролі писарів ми зустрічаємо ще й у XIV ст. (напр. в грам[оті] 1359 р.).

Щасливі обставини могли прискіпити кар'єру, поступ по урядових східцях. Згадані вище «беззаконники от племені смердья» — Лазорь Домажиреч та Івор Молибожич — одержали від боярської олігархії Коломию. То було дивним фактом, на погляд княжого стольника Якова, такі не варті були і «*вотчина (батьківщини, батьківської держави — М. Г.)¹⁶ держати*»; були то, видно, пильні слуги боярського прихильництва, яких варто було нагородити й вище їх «*вартості*» в урядовій ієрархії — недарма вони до землі кланялися, дякуючи Доброславу¹⁷.

Цей епізод з тими беззаконниками незвичайно цікавий, бо відкриває перед нами ті головні основи, на яких були оперті боярські рахунки. І так кожний передовсім має право на свою «*вотчину*» — на ту державу чи уряд, який займав його батько. З іншого боку, була якась — оперта на

¹⁴ Дашкевич Н. Назв. праця. С. 31.

¹⁵ Лѣтопись. С. 490.

¹⁶ Видавці *Іпатіївського літопису* вважали це назвою якогось села, але правдоподібніша здогадка висловлена [О.] Нікітським в його: Никитский А. Очерк внутренней истории Пскова. Санктпетербургъ, 1873. С. 279, що це *вотьнина* = батьківщина; див. грамоту Бенька, старости галицького і снятинського 1398 р.: «На своємъ селѣна Тольмачи и Журковѣ на свою вотнинѣ» — Срезневский И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санктпетербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1893. Т. 1. (А—К). С. 307, ВОТНИНА. Тим самим відпадає трактування, дане проф. [М.] Дашкевичем (Дашкевич Н. Назв. праця. С. 31).

¹⁷ Лѣтопись. С. 525.

роді, здібності, заслугі, може, й заможності — певна черга для всяких урядів і держав, і кожний боярин уважався «*вартим*» (достойним) певних, відповідних урядів. Се цікаво тим, що може нам об'яснити, яким чином, незалежно від княжої ласки, бояри могли собі держати найважливі уряди: коли цей або той стояв на черзі, був «*вартий*» того чи іншого вищого уряду, з боку князя, здавалося б, крайньою самоволею його оминати, а якому-небудь меншому кандидату віддати уряд.

Оповідючи про часи перед Ярославською битвою, літописець каже, що «бояре галичєстии Данила князем собѣ называху, а сам всю землю держаху: Доброслав же вокняжилъ ся бѣ Судьичь, поповъ внукъ¹⁸, и грабѣше всю землю, и въшедъ во Бакоту все Пониззѣя прия, безъ княжа повеления; Григорья же Васильевичь собѣ горную страну Перемышльскую мышляше одержати»¹⁹. Прихильний Данилу літописець представляє це все тільки як «*коромолу*» боярську, а в дійсності, може, воно й не було такою тільки: бачимо, що Данило нічого не каже, що вони ту чи іншу округу взяли до держання, а тільки контролює, як вони роздають волості, та скаржитья, що його наказу не слухають. Може бути, що те заволодіння Пониззям чи Перемищиною не було простою узурпацією, що бояри тут опирались на якійсь рутині, якійсь уставленій практиці. Бачимо ж, що Данило, тільки причепившись до обопільних нарікань і денунціацій тих олігархів, усунув їх з тих урядів — «*повелѣ я изоимати*». Може то не була сама боязкість з боку Данила.

Коли таким чином припускаю я (як можливе) якісь певні права, що давало боярину його становище серед тієї боярської верстви, на певний уряд, незалежно від княжої ласки, я, одначе, у всякім разі не вивожу цього явища поза межі практики, звичаю: *de jure* [за законом — А. Г.] урядами розпоряджався, роздавав князь; бачимо, що найповажніший уряд — тисяцького — залежав від князя, і боярин Володислав, садячи на стіл галицький кн[язя] Ростислава, від нього тисячу приймає²⁰. В дійсності, одначе, цілий ряд менших держав роздавав, напевно, не сам князь, а «*великі бояри*»: загал боярства стояв у безпосередній залежності вже від них, і це, розуміється, давало ще нову підставу для сили і значення такого великого боярина, він опирався ще й на свою боярську клієнтуру.

¹⁸ Там само. Так поправляю я текст *Inat [ського] л [ітопису]*, про цю поправку див.: Грушевський М. Примітки до тексту Галицько-Волинської літописі.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. С. 527.

III

«Держаннє» було ніби боярською спеціальністю; князь «*годує*» (кормить) бояр, а синонімом корму є держання: «Прия землю Галицькую и розда города бояромъ и воєводамъ, и биаше корма у нихъ много»²¹. Поділу урядових функцій у провінційній адміністрації в давній Русі ми не знаходимо (як і взагалі на тім ступені громадського життя вона не існує), тому такий «*держитель*» (тогочасний термін)²² поєднував у своїх руках різні урядові функції — військові, судові, поліційні, адміністративні, а це все давало можливість майже необмеженого господарювання в краї. Що з такого господарювання бояри користали для егоїстичної користі, для збагачення свого, показують згадки літописи (правда — неприхильної до бояр) про «*грабування*» земель: «Бысть м'яте великъ в землѣ и грабежь отъ нихъ (бояр — М. Г.)», Данило докоряє їм, що вони його не слухають і грабують (*землю грабите*, вар[іант] *губите*), і посилає на розслідування свого печатника — «списати грабительства нечестивыхъ бояръ»²³. Податки і натуральні обов'язки людності в ті часи були вже, вочевидь, досить значні і різномірні, і на цьому ґрунті легко могла розвиватися боярська «*грабежь*», а разом з тим — і здобування боярського багатства.

Я висловив вже гадку, що боярство, як служила верства, злилося в Галичині з земською заможною верствою. Бояри виступають як люди маючі, і особливо — як земельні власники; відомий текст — промова Володислава до бояр перемиських: «Братъе, почто смущається? Не сиили избиша отци ваши и братью вашу, а инѣи имѣние ваше разграбиша, и дщери ваша даша за раби ваша, а отъчьствии вашими владѣша инии прищелци»²⁴ — тут бояри виступають з володінням не тільки рухомого майна, а й невірної челяді і нерухомих маєтностей, до того — дідичних (*отечествія*); подібне ж виходить з оповідання про «парубка Добрыниного, его же лживый Жирославъ укралъбѣ, и обличен уему бывшу про него же, погуби отчину свою»: тут також виступає челядь невірна і дідична маєтність — «*отчина*»²⁵. Наведена вище аналогія Київщини показує, що такі звістки не повинні будити в нас

²¹ Там само. С. 514; тут, однак, може бути й антитеза з подальшим: «королевич же Дьянишь и Судиславъ изнемогаху гладомъ в градѣ».

²² Там само. С. 524 (Дрогичин).

²³ Там само. С. 525—526.

²⁴ Там само. С. 485; що говориться це до бояр, видно з того, що згадується за вбитих їх родичів, а якраз перед тим сказано за масове знищення бояр Ігоревичами.

жодного скептицизму, явище це цілком природне. А виходячи з цих звісток, можемо ми подібним способом розуміти й інші звістки літопису: так, знаходимо відомість, що Данило відібрав Пліснисько в Арбузовичів збройною силою і забрав там силу невільників «*великъ плѣньъ прия*»; далі — знаходимо бояр з місцевими прізвищами — як Семен Коднинський, Борис Межибожський, може, й — Климя та з Голих гір: дуже можливо, що маємо тут назви їх володінь, маєтностей. А як взагалі не маємо жодного сліду роздавання таких земельних маєтностей²⁶ на власність, або в яке-небудь діичне держання, князями, то мусимо визнати, що боярство було не тільки бюрократичною, а й заразом господарською, владною верствою.

Яке заможне було видатніше боярство, показує оповідання літопису про двір Судислава, коло Галича: «Даниль же взя дворъ Судиславль, якоже вино, и овоща, и корма, и коний, и стрѣль, пристраньно видѣти», так що військо Данилове збагатилося здобиччю²⁷.

В цім оповіданні цікава подробиця про той запас зброї — списів і стріл; потребу такого арсеналу не можна собі пояснити інакше, як тільки припустити існування у бояр своїх збройних ватаг, своєї дружини. Такі факти відомі нам з інших країв, знаємо напр[иклад], що видатніші бояри київські, переяславські мали свої дружини — дружині такого Свинельда завидувала навіть дружина самого київського князя, у такого Ратибора (потім тисяцького київського) бачимо також «*дружину Ратиборову чадь*», що на іншому місці зветься «*отроками*»²⁸. В Галичині стрічаємо передовсім «*людей*» того чи іншого боярина — напр[иклад] людей Судислава²⁹; поруч з тим можна поставити «*гордих слуг*» перемиського владика в пишних убраннях, у вовчих і борсукових шапках³⁰. Можна уважати за певне, що ми маємо тут не якусь домову челядь, а збройні загони, маленькі, а часом, може, й значні дружини.

²⁵ Там само. С. 493.

²⁶ Там само. С. 491, 510, 515.

²⁷ Там само. С. 506.

²⁸ Там само. С. 34. (порівн.: Лѣтопись по Воскресенскому списку. *Полное собраніе русскихъ лѣтописей*. Санктпетербургъ: Типографія Едуарда Праца, 1856. Т. 7. С. 277) і 158—159.

²⁹ Там само. С. 506.

³⁰ Там само. С. 528.

Але на таких особистих, надвірних слугах не обмежувалось. Коли ми пригадаємо, що бояри були, щоб так сказати, природженими урядниками, були начальниками більших округів, мали в своїх руках езекутивну владу, то мусимо припустити доконче існування у видатніших бояр більших дружин, що вони удержували з доходів підвладного краю, а ті дружини знову були найближче зв'язані з особою такого свого боярина, від нього безпосередньо залежали, мабуть переходили з своїм боярином з уряду на уряд, і були його вірною опорою. «Полки» галицьких бояр — «*мужів галичих*» дійсно стрічаємо в оповіданні про повстання проти Володимира³¹, і ці полки, розуміється, відіграли і в пізніших справах важливу роль. Коли літописець, оповідаючи про похід, називає бояр, що йшли разом з князем, — очевидно, йдеться йому не про те, аби занотувати їх присутність; вся важливість в тім, що боярин приводив з собою військо. Особливо виразно натякає про це літопис, оповідаючи про один з ранніх походів Данила: «Бѣвой Даниловъ болши и крѣплѣйши, бяху бояре велиции отца его вси у него»; сам Данило володів тоді незначною волостю — Кам'янцем, але туди за ним переходили бояри: «Бояре не изневѣришася, но идоша вси со князем Василкомъ въ Каменецъ»³². Очевидно, ті бояри мали свої дружини і ними так Данила посилили, що міг заїмпонувати Лешкові.

IV

Отже, на основі аналізів літописних відомостей, за допомогою аналогій можемо зазначити головні підвалини сили боярства, а спеціально його верхів «*великих бояр*», галицької олігархії: багатство, а особливо — земельні маєтності, збройні дружини, компактність тієї верстви боярської й поєднана з тим практика, що забезпечувала правильно, ніби спадкове, відповідне становище в урядовій ієрархії, наостанку — той зв'язок, який пов'язував менших бояр до «*великих*» і забезпечив цим останнім вплив на рядове боярство — розумію роздавання другорядних волостей «*великими*» боярами.

Опираючись на таку силу, міг собі галицький боярин бути пишним. От як оповідає літопис про виїзд одного з олігархів — Доброслава: «Едучю Доброславу во единой сорочыцѣ(се до князя на послуханья! — М. Г.), гордящу, ни на землю смотрящу, Галичанам же текучим у стремени

³¹ Там само. С. 445

³² Там само. С. 487—488; в першій лінії це повідомлення належить до волинських бояр, але це напевно можна застосувати і до галицьких.

его»³³. Зрозуміло, прикро було Романовичам від такої пихи і зневаги, але траплялися речі і гірші, як розказана в літописі сцена, де боярин на бенкеті заливає вином з чаші Данилові лице, а той мусив то лише складати в серці своїм.

Коли зважимо все те, що становило силу боярства, не покажется нам занадто сміливою політична програма, яку виставило галицьке боярство в XIII ст.: усунути цілком князя і заступити його боярською олігархією або, залишивши за князем номінальну владу, перейняти управління в свої руки. Однак такі змагання у них розвивалися і вияснялися поволі.

До другої половини XII ст., як справедливо зауважили, боярство галицьке нічим особливо не видається — княжа дружина, та й все. В часи боротьби кн[язя] Володимирка з громадським, вічевим елементом боярство виступає по стороні князя: ці два чинники не передчувають, що стануть незадовго один проти одного, й не мають на гадці зберегти собі союзника в громаді. Що більше — придушення віче, громади спільними силами князя й дружини значною мірою приготувало ґрунт для конфлікту князя з дружиною: проти громадського чинника вони звичайно всюди тримались солідарно, як природні союзники; коли він вийшов з політичної гри, прийшов час звести свої рахунки самим союзникам. І от вже за часів Володимиркового сина і наслідника Ярослава боярство показує свою силу — в відомій історії з його нешлюбною жінкою Настаською. Бояри стали по стороні його шлюбної жінки, примусили князя їм покоритись (*«отца ти есмы яли»*), побили його приятелів — *Чаргову чадь*, Настаську спалили, а князя водили до присяги, що житиме з жінкою добре. В зв'язку з цим стоїть далі — що бояри порушили заповіт Ярослава, віддавши від стола його нешлюбного сина Олега. Нарешті — примусили кн[язя] Володимира, причепившись, як і попередньо, до його родинного життя, тікати з Галичини; літописець, оповідаючи, що цей князь *«думи не любяшет с мужми своїми»*, виявляє нам основну причину всіх цих боярських заходів: він хотів правити незалежно від бояр. І та нещаслива Настаська, і ця попадя, до якої вчепилися тепер вони (як на цей раз зауважив сам літописець), були тільки *«причина перед очима»*, йшлося про збереження свого впливу на державні справи. Настаська, очевидно, стояла в якомусь зв'язку з тією *«Чарговою чаддю»*, княжими приятелями (може, її свояками), що мусили позбавити впливу боярство; тому ж, мабуть, не захотіли бояри й Олега. Попадя, може, теж мала якийсь вплив на те, що Володимир не припускав участі бояр у справах князівства;

³³ Там само. С. 525.

боярство, перейняте вже аристократичною пихою, могло дуже образити неправну княгиню, котрій *«не хотіли кланяти ся»*. Вплив Романа, що підбивав бояр на Володимира, міг мати силу тільки вже на приготованім ґрунті незадоволення.

Право бояр на участь у державних справах було річчю загальнорозповсюдженою, одним з принципів громадського устрою на Русі. Князь був вождем дружини, це була спілка, де справою кермував князь, але кожен спільник мав право знати, як справа ведеться, і в кожному випадку заявити свою згоду або незгоду. Не вдалося дружиннику переконати князя або князь не хоче порозуміватися з дружиною — дружинник кидав князя. *«О собѣси, княже замыслить, а не ѣдемъ по тобі мы того не вѣдалия»*, — кажуть бояри князю, коли він, без них прийнявши план, закликає до участі, і відступають від нього³⁴. Але неважко було відступати на такім широкім боярськім шляху, як Київщина, де вічно йшла боротьба між різними претендентами на стіл, в політичній ситуації вічно перемінялося, вічно кипіло, і в рядах дружини був неустанний рух; що іншого в такім забувні, як Галичина, де боярство закоренилося міцно, де не було ніякої боротьби князів-конкурентів і до іншого князя мандрувати світами дуже було прикро. Тож дилема: або вийти цілком з дружини, або вигнати самого князя. Галицьке боярство починає ставити своїх контркандидатів на княжий стіл.

Проти Володимира Ярославича боярство виставило Романа і підняло повстання. Та що значна частина боярства трималася Володимира, опозиція виставила причиною його непоправне родинне життя і примусила тікати. Одначе Роман не міг втриматися в Галичі, бо угорський король виступив проти нього, ніби підтримуючи Володимира, а властиво здобув Галичину для себе: посадив там сина Андрія, але притім цілу управу залишив у руках бояр — *«даде весь наряд Галичанамъ»*³⁵.

Та, незважаючи на таку вигідну позицію, боярство, бодай частково, не було задоволене угорською зверхністю. Очевидно, національне почуття було ображене (пор.: *«Угре же вѣдаю челюсть галицькую, аже Галичане ищють, собѣ князя руского»*³⁶), бачимо це в ширших колах галичан, а було воно, мабуть, і між боярством. Крім того, не обходилося, певне, і без прикростей від угорського війська і воєвод; до того не все боярство могло

³⁴ Там само. С. 367.

³⁵ Там само. С. 445.

³⁶ Там само. С. 447.

користатися рівно з того *наряду*. Літопис каже, що в конспірації не взяли участі ті, що їх сини і брати були заручниками в угрів; може, в дійсності були й зацікавлені; досить, що бояри не виступили солідарно, і лише частина їх виступила проти угрів, та й то таємно і нерішуче. Претендентом виставлено сина популярного у галицького люду Івана Берладника, Ростислава; але, з огляду на підкріплені перед тим сили угорської залози, бояри не відважилися підтримати його, і він загинув. Неприхильність галицького люду не залишалась таємницею для угрів, результатом були всякі прикrostі та «*многа насилья*», що збільшило незадоволення проти угорської зверхності і приготувало ґрунт для повернення Володимира.

Його місце, після смерті, зайняв боярський кандидат Роман. Боярство, очевидно, сподівалось тепер бути панами. Однак власна роль галицького боярства свіжим князям, видно, занадто давала себе відчувати. Роман розпочинає завзяту боротьбу з боярством, про котру, на жаль, маємо лише пізнішу звістку у Кадлубка³⁷. Відкинувши ті прикраси, в яких подана у нього ця звістка, годі не прийняти самого факту боротьби, може, і з вбивствами та вигананням з землі противних бояр³⁸. Результатом стало, що проти Романа підтримано кандидатуру свояків — шваґрів небіжчика Володимира — Ігоревичів³⁹; в головах цієї партії стояв син *кормилиці* Володимира, Володислав з братом⁴⁰, один з головніших провідників боярської партії; ще за першого вигнання Володимира (за життя Ярослава), коли він жив у шваґрів якийсь час, міг Володислав ближче з ними зйтися. Але проти Романа ця партія нічого не вдіяла, і Володислав з братом мусіли тікати. Щойно після смерті Романа виступають вони знову, і під їх впливом боярство прихилилось до Ігоревичів, відкинувшись від Романовичів⁴¹.

Та й Ігоревичі не змогли погодитися з боярською олігархією. В їх боротьбу, очевидно, за покликом самих бояр, втрутилися угри⁴², але знову

³⁷ Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. *Monumenta Poloniae Historica* / ed. A. Bielowski. Lwów: Nakładem własnym, 1872. Т. 2. Р. 440—441.

³⁸ Порівняти наведену в дальшій нотці звістку, що Роман вигнав Кормильчичів з Галичини.

³⁹ «Приведоша Кормиличича, иже бѣ загналъ великий князь Романъ, невѣры ради: славяху бо Игоревича» — див. Лѣтопись. С. 481.

⁴⁰ Пор. Там само. С. 481 із С. 484; що не може тут бути інакше *кормилиця* лише Володимирова, це ясно, як зважити усі обставини — літопис не каже про неї нічого.

⁴¹ Там само. С. 481.

⁴² Там само. С. 483 — «*безаконие галичкое и м'ятежь*», пор. С. 484 — «*сгрѣшихомъ къ вамъ*», кажуть галичани Ігоревичам.

відштовхнули від себе люд *«томительством»* своїм⁴³. Результатом стало, що Ігоревичі, покликані назад, задумали начисто викоренити боярську партію і вчинили їм справжню криваву баню; за словами літопису, під час завданої їм різни загинуло 500 бояр, решта розбіглися і помстилися потім, повісивши трьох Ігоревичів⁴⁴.

Ця боротьба і вбивства не зломили боярства. Навпаки, нещасливі спроби з Романом і Ігоревичами вплинули на прояснення і подальший розвиток тих задач і планів, які собі ставило боярство, та на його об'єднання: коли доти зустрічаємося тільки з партією серед боярства, що виступає проти князя в інтересах боярського впливу, тепер переважно бачимо ціле боярство, однодушне і сконсолідоване. Різних кандидатів на княжий стіл виставляє воно, за різні політичні способи бореться, але вони служать для бояр лише способами, не вносячи партійного розділу в їх кола, і їх фронт все звернений проти небезпечних для їх планів Романовичів.

Проти Ігоревичів боярство оперлось на угрів і прийняло князями Романовичів, але коли вдова Романова схотіла правити в імені дітей, бояри під проводом Володислава повстали і вигнали її з Галичини. Очевидно, Володислав хотів іменем молодих князів сам правити зі своєю партією, це було ясно: «Володиславъ княжится, а ятровъ мою (княгиню — М. Г.) выгналъ», — каже угорський король. Він підтримав Романову удову і повернув її до Галича, але бояри ніяким чином вже не хотіли її. Одні виганяють Романовичів, виставивши кандидатом Мстислава, Володиславу же, взятому невільником в Угорщину, удалося перетягнути на свою сторону самих угрів і досягнути нечуваного результату: за допомогою угорського війська він сам *вокняжився* в Галичі!⁴⁵.

Однак цей крок був занадто радикальний. Не кажучи про загальне обурення руських князів на вчинок Володислава, польський князь Лешек теж звертає увагу короля, що *«не есть лѣпо боярину княжити въ Галичи»*, — і в результаті Галич передано королевичу Коломану, а Володислава ув'язнено. Це угорське володіння, однак, було досить добре для бояр: очевидно, і тепер, як і давніше, все управління під ним переходило в руки бояр. Місце скиненого Володислава заступає Судислав Судич, що по нещасливій спробі свого попередника не посягав сам до княжого столу, задовольнявся номінальним характером угорської влади, що давала боярам його іменем *«самим всю землю держати»*, і

⁴³ Там само. С. 484.

⁴⁴ Там само. С. 486.

⁴⁵ Там само. С. 489. — 1214 р.

тримається угорського уряду як найбільш вигідного для боярства⁴⁶; свої відносини до угрів він зміцнив, видавши доньку за угорського воєводу⁴⁷.

Однак, незважаючи на угорську допомогу, ця олігархічна партія не може втриматися надовго, правда, угорська допомога не була дуже значною, але в усякім разі показується при тім і слабкість цієї партії. Не маючи змоги втриматися, боярство, однак, всякими способами обминає свого «отчина» Данила: очевидно, як син грізного Романа і дідичний князь, він особливо не надавався для боярської політики, котру літописець добре характеризує: називати кого-небудь князем, але самим землю держати⁴⁸. Для того виставили вони і підтримували проти Данила Мстислава; коли вони посвоячилися — сварили їх між собою⁴⁹; уклали шлюб другої Мстиславни з угорським королевичем Андрієм і нарешті привели таки до передачі Галича цьому другому зятеві — угорському королевичу⁵⁰, і Судислав взяв управління в свої руки⁵¹. Аж 1230 р. Данилу вдалося опанувати на якийсь час Галич⁵², але відразу розпочалися змови на його життя і сцени відвертої зневаги, як розказано в літописі («один отъ тѣхъ без бодныхъ бояръ лице зали ему (Данилу — М. Г.) чашею»)⁵³. Коли бояри виставили проти Данила його двоюрідного брата Олександра, все боярство стало по стороні цього контркандидата: як оповідає літопис, вірними Данилу залишилися лише 18 отроків з Дем'яном тисяцьким⁵⁴. Коли Олександру не повелось, Судислав привів угрів, і Данила знову вибито з Галича⁵⁵.

Однак цього разу сталася незгода між боярством. Тим часом як Судислав в імені угорського королевича рядив у Галичі, значна частина боярства піднялася проти цього олігарха; деякі з бояр перейшли до Данила, і він, опираючись на них, розпочав нову боротьбу. Смерть королевича примусила наостанку Судислава залишити Галич Данилові. Але при першій невдачі Данила бояри виставляють нового контркандидата — Михайла

⁴⁶ Там само. С. 489.

⁴⁷ Там само. С. 492.

⁴⁸ Там само. С. 525.

⁴⁹ Там само. С. 498.

⁵⁰ Там само. С. 501.

⁵¹ Там само. С. 506.

⁵² Там само. С. 508.

⁵³ Там само. С. 509.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Там само. С. 510.

Всеволодовича, по нім — його сина Ростислава⁵⁶. Користаючись із цієї боротьби за княжий стіл, де Данило то отримував Галич, то втрачав, до чого ще й додався Батиїв похід, боярська олігархія взяла управління цілком в свої руки. Поки Данило перебував на чужині зі страху від татар, «бояри галичстии Данила князем собѣ называху, а самѣ всю землю держаху». Літопис про одного з олігархів, Доброслава, каже, що той «*вокняжив ся*» і «*грабляше всю землю*». Данило вважав себе настільки слабким проти цієї боярської олігархії, що, дивлячись на їх сваволю, «скорбляше і моляшеса Богу о отчинѣ своей, яко нечестивымъ симъ держати ю и обладатию». Але йому знову допоміг поділ у самому боярстві. Доброслав не помирився з другим олігархом — Григором Василевичем, «сам хотяше всю землю одержати», — зайняти місце *major domus* [намісника — А. Г.] при особі князя, і став підбивати проти нього Данила, а той, скориставшись із цього, ув'язнив і Григора, і Доброслава⁵⁷ (цей особливо далеко сягав у своїх боярських претензіях і був небезпечний); обоє сходять після того зі сцени.

Цей упадок трьох видатніших олігархів — Судислава, Доброслава і Григора — був чи не головною причиною послаблення боярської партії. Разом з провідниками, певно, попадало і багато менших. Оповідуючи про дальші події, літописець говорить вже про недовитків боярства (*останок галичан*⁵⁸). Данило вже тепер не зв'язується з ними. «Грабительства нечестивыхъ бояръ» взято під слідство. Боярські прихильники — владики галицький і перемишльський — змушені були тікати⁵⁹. Рішуча перемога Данила над останнім суперником — Ростиславом під Ярославом була zarazом і кінцем боярської боротьби, їх змагань до обмеження княжої влади.

V

Боярську політику 2-ї пол[овини] XII і 1-ї пол[овини] XIII ст. таким чином можна звести до ось яких моментів: бояри обстоюють своє право участі в справах своєї землі. Опертись на чужу державу (угрів) вони ще не відважуються і шукають пожаданих собі осіб з-поміж руських князів. Гостра боротьба з ними цих облюбваних ними князів і навіть вбивства приводять їх до зневіри, вони беруться до іншої політики: перекидати князями, маючи

⁵⁶ Там само. С. 516.

⁵⁷ В *Іпат [ському] кодексі*: «повелѣ его изоимати», і так в обох виданнях літопису; але так читати не можливо по контексту *Хлібник [овський]*, *Погод [інський]*, *Єрмолаєв [ський]* кодекси мають «я»; в *Іпат [ському]* чи не було «ею», з чого легко могло вийти «его»?

⁵⁸ Літопись. С. 526.

напоготові кількох кандидатів, неустанно сварячи їх між собою, а в разі потреби шукаючи проти них допомоги у поляків і особливо угрів, а користаючи з цієї слабкості князів, тримати їх в руках і самим правити, одне слово — як каже літопис — того чи іншого князем називати, а самим всю землю держати. При тім найбільш відважні пробували навіть часом правити землею без князя (Володислав); інші погоджувалися з перспективою правити в імені угрів, що тим і були добрі, бо задовольнялись номінальною владою (Судислав). Однак значна частина боярства чи не могла позбутись певних національних традицій, чи, може, не хотіла з ними рішуче порвати з огляду на настрої народу: не хотіла дати угорській владі вкоренитися, воліла руського князя. В результаті з-поміж тих руських князів, незважаючи на всі боярські антипатії, зміцнився Данило Романович і рішуче опанував Галич, і боярство затихає, його далі не чути.

Не знати, в якій мірі боярство програло свою справу. З цілої боротьби Данила з боярством бачимо, що поведився він з ним дуже обережно і обминав всяких провідників до його подразнення. Навіть при виразних докорах боярському «беззаконню» Данило утримувався від гострих репресій, нагінок, ексекуцій. Коли боярська партія не могла (десь у р. 1236—1237) втриматись проти симпатій народу до Данила і мусіла піддатись: «Согрѣшихомъ ти, иного князя держахомъ», він дає амністію: «милость получисте, паки же сего не сотвористе, да не в горьшая впадете». Тільки скориставшись зі сварки Доброслава з Григором, вирішив він їх обох ув'язнити та після Ярославської битви, в свідомості своєї сили, велів на місці скарати на смерть взятого в неволю Володислава⁶⁰. Як би там не було, Данила не можна звинувачувати в занадто великій доброті характеру (порівняти, напр[иклад], його сувору помсту болоховцям, або звяглянам⁶¹), і цю його стриманість у поведінці з боярами треба тлумачити політичним тактом — не дражнити боярства. Дуже правдоподібним здається, що, скрутивши шиї тим провідникам боярства, які занадто далеко, як на нього, йшли в своїх змаганнях, він більш помірковану залишив ту міру впливу на справи князівства, якої вони собі зичили, і відносини князівсько-боярські повернулися до тієї рівноваги, яка існувала перед відомим конфліктом за часів Ярослава Осмомисла. Так принаймні можна судити з того, що знаємо.

Але боярські олігархи свою справу програли. Чому? Як на причини можна вказати на політичну зручність Данила, на той поділ, що стався із

⁵⁹ Там само. С. 527.

⁶⁰ Там само. С. 534.

⁶¹ Там само. С. 526—527, 558.

самим боярством (між угорським прихильництвом Судислава й іншими, а потім між Доброславом і Григором, уже з причини простої амбіції), на непопулярність у народі не національної (угорської) політики.

Але була й глибша причина: в боротьбі князя й аристократії симпатії народу звичайно стоять на стороні першого, і так воно було й у Галичі: Володимира Ярославича, коли він повернувся до Галичини, «Галичкнии же мужи срѣтоша его с радостию, князя своего и дѣдича»⁶², коли боярство проти Данила виставило Михайла Всеволодовича, «*граждане любяхуть*» Данила: «Подъехавшу же ему подъ городъ и рече имъ: о мужи градстии, доколѣхъ хочете терпѣти иноплемєнныхъ князий державу? Они же воскликнувшє рѣша, яко «се естъ держатель нашъ, Богомъ даный», и пустишася яко дѣти ко отчю, яко пчелы к матцѣ, яко жажющи воды ко источнику», і боярська партія, не мігши стримати народ, мусіла «зробити веселу міну при злій грѣ» та піти цього разу назустріч жаданням народу.

Правда, при осуді тодішніх відносин ми мусимо бути дуже обережними щодо тієї призви, крізь яку показує нам їх галицький літопис. Для літописця, гаряче прихильного до князя, всі ті політичні змагання бояр були тільки одною крамолою «*беззаконних*», «*невѣрных*», «*нечестивих*», «*безбожних*» бояр проти їх законного володаря⁶³, і він не жаліє докірливих епітетів для видатніших їх провідників⁶⁴, але для нас не обов'язковий той самий погляд, мусимо цінувати діяльність обох партій критерієм справедливості й загальної користі та відрізнати погляд княжих верств від погляду загалу. Коли, напр[иклад], літописець каже, що потомкам Володислава довелося зле за князівські претензії свого батька, «вси бо князи не призряху дѣтий его того ради», то ми не повинні ще собі *eo ipso* [цим самим — А. Г.] того осуду представляти осудом громадським. Але й незалежно від симпатії літописця, з самих фактів виходить дійсно, що боярська партія була непопулярна. Її підтримувало вище духовенство (знаємо це певно за єпископів галицького і перемишльського⁶⁵), але нема найменшого сліду, щоб підтримувала або симпатизувала їй народна маса. Тим і зрозумілою стає перемога князя над боярством.

Літописець і кн[язь] Данило його устами дорікають боярству, що воно, взявши управління в свої руки, «*грабить землю*». «Повелєня моего не творите, землю грабите», — закидає Данило Доброславу; з контексту

⁶² Там само. С. 448.

⁶³ Там само. С. 501, 515, 521, 525–526.

⁶⁴ Там само. С. 499 (Жирослав).

⁶⁵ Там само. С. 518, 527.

можна думати, що мова йде про розтрачання княжих доходів (справа про коломиїську сіль), але там, де грабувалися княжі доходи, зрозуміло, не обходилося без грабування люду, і то було, певно, одною з головних причин, що громада йшла за князем. Апетити княжі легше було задовольнити, ніж цієї багатоголової опіки, що вже з самого становища свого мала ще менше причин дбати, хоч би в своїх власних інтересах, про задоволення люду в своїй державі, ніж князь-спадкоємець, зацікавлений тим, щоб своє князівство передати по собі дітям не зруйноване і по можливості — з добрими відносинами до землі. Тож при всіх тяжких вадах княжої управи земство мало причини вибирати «*наряд*» свого «*Богом даного держателя*» — князя-спадкоємця, ніж безконтрольну управу боярської спілки, чи виключну, чи під номінальною владою ефемерних князів, що, не сподіваючись міцно опанувати землю, не журились за майбутнє, а в тому часі цілком залежали від бояр і в їх руках полишали дійсне управління землі. Це було вирішальним у відносинах землі до князів і боярства і нарешті вирішило й боротьбу боярства з князем-спадкоємцем.

Mykhailo Hrushevskiy (Lviv, Ukraine)
Galician boyars of the 12th–13th centuries

In the presented article, based on chronicle information and conclusions of predecessors, the historian thoroughly explores the role and significance of the Galician boyars, examining it through the lens of the socio-political organization of society. The relationships between the boyars, the community, and princely authority in Halych are elucidated. The author offers his perspective on the Galician boyars as an exceptional phenomenon, unparalleled in other Rus lands in terms of economic and political influence— a powerful class capable of subduing the community (viche), princely authority, and independently determining the fate of the land.

The spelling of the original text has been adapted to modern requirements, the terminology and bibliography used by the author have been retained unchanged. Abbreviations and comments by the compiler are provided in square brackets.

Key words: *Halych, princely retinue, aristocracy, boyars, princely-military structure, Halychyna.*

Грушевський М. Галицьке боярство XII–XIII в. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1897. Т. 20 (4). С. 1–20.

*Упорядник Андрій Гусак
(Галич, Україна)*